

بازشناسی جایگاه کیفیت زندگی در فرایند تصویب طرح توسعه و عمران شهر (نمونه موردی: شهر مشهد)

مریم دانشور

استادیار گروه شهرسازی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران

فصلنامه پژوهش‌های مکانی فضایی، سال هفتم، شماره اول، پیاپی ۲۶، بهار ۱۴۰۲، صص ۴۳ - ۶۰

چکیده

با افزایش جمعیت و تعداد شهرها در قرن حاضر، خصوصاً در کشورهای در حال توسعه، کیفیت زندگی در شهرها به موضوع مهمی در برنامه‌ریزی شهری تبدیل شده است. طرح جامع (توسعه و عمران) شهر یکی از مهم‌ترین اسناد توسعه شهری است که در فرایندی هزینه‌بر در مراجع محلی و ملی به تصویب می‌رسد. هدف پژوهش حاضر، شناسایی جایگاه مؤلفه‌های کیفیت زندگی در فرایند تصویب طرح جامع سوم شهر مشهد است. فرایند تصویب این طرح در سال ۱۳۸۹ آغاز و در نهایت در سال ۱۳۹۶ ابلاغ شده است. به‌منظور مطالعه اسناد تصویب طرح از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. ابزار جمع‌آوری داده‌ها اسنادی و ابزار تحلیل داده به صورت تحلیل محتوای قیاسی در نرم‌افزار مکس کیودا بوده است. بر اساس مطالعات مبانی نظری مؤلفه‌های کیفیت زندگی، در فرایند برنامه‌ریزی، در دو بعد ماهوی و رویه‌ای شناسایی شده است. در بعد ماهوی زیرساخت‌های بهداشتی، درمانی، تفریحی، آموزشی، تکنولوژیکی، محیط طبیعی، اجتماعی و اقتصادی مد نظر و در بعد رویه‌ای ملاحظات کیفی در رویکرد برنامه‌ریزی، ملاحظات کیفی در اسناد برنامه‌ریزی، ملاحظات کیفی در اجرای برنامه، سازمان برنامه‌ریزی و سلسله‌مراتب برنامه‌ریزی مورد توجه بوده است. در نتیجه تحلیل صورت‌جلسات طرح، ۱۰۳۴ کد شناسایی شده و با توجه به مدل مفهومی شناسایی شده در ادبیات نظری طبقه‌بندی شده‌اند. بر اساس یافته‌های پژوهش، ۸۱،۲۳ درصد کدهای شناسایی شده رویه‌ای و ۱۸،۷۶ درصد ماهوی بوده‌اند. در صورت‌جلسات تصویب طرح، بیشترین میزان توجه به سازمان برنامه‌ریزی صورت گرفته، اما به زیرساخت تکنولوژیکی و ملاحظات کیفی در اجرای برنامه پرداخته نشده است. در مقیاس محلی (شامل صورت‌جلسات کمیسیون تخصصی کارگروه، کارگروه امور زیربنایی و شهرسازی و شورای برنامه‌ریزی استان) نسبت توجه به ابعاد ماهوی کیفیت زندگی در برنامه‌ریزی شهری تقریباً دو برابر مقیاس ملی (کمیته فنی شورای عالی شهرسازی و معماری و شورای عالی شهرسازی و معماری) بوده است. بر اساس یافته‌های پژوهش پیشنهاد می‌شود ابعاد ماهوی کیفیت زندگی در فرایند تصویب طرح‌های توسعه شهری، خصوصاً در مقیاس ملی، مورد توجه ویژه مسئولان امر قرار گیرد.

واژگان کلیدی: طرح توسعه و عمران (جامع) شهر، فرایند تصویب، کیفیت زندگی، تحلیل محتوا، نرم‌افزار مکس کیودا.

مقدمه و بیان مسئله:

مطالعه و تحلیل مصوبات مرتبط با طرح‌های توسعه شهری را در دستور کار خود قرار داده‌اند. مثلاً، روستا و قاسم‌پور (۱۳۹۷) به تحلیل محتوای جایگاه طراحی شهری در قوانین کشور پرداخته‌اند و یا ابراهیم‌زاده و همکاران (۱۳۹۷) مصوبات شوراهای اسلامی شهر را در حوزه‌های مختلف شهری تحلیل محتوا کرده‌اند. پژوهش پیش‌رو با هدف بررسی جایگاه مفهوم کیفیت زندگی در صورت‌جلسات فرایند تصویب طرح توسعه و عمران (جامع) شهر مشهد صورت پذیرفته است. از آغاز فرایند تهیه طرح جامع شهر مشهد تا زمان ابلاغ آن حدود یک دهه زمان صرف شده است. بررسی نکات طرح‌شده در فرایند تصویب طرح، یکی از روش‌های دستیابی به محورهای اصلی مورد توجه در طرح است؛ بنابراین در این مقاله این سؤال مورد مطالعه قرار خواهد گرفت که توجه به ابعاد کیفیت زندگی در فرایند تصویب طرح توسعه و عمران شهر مشهد چگونه است؟

مبانی نظری:

تلاش برای بهبود کیفیت زندگی، در مکان مشخص برای گروهی مشخص، موضوع مهمی برای برنامه‌ریزان است و اقدامات برنامه‌ریزی به‌طور بالقوه موجب ارتقای کیفیت زندگی شهروندان می‌شود (لطفی، ۱۳۸۸). کیفیت زندگی حوزه‌گفتمانی شناخته‌شده‌ای در توسعه شهری برای دهه گذشته بوده است. امری که بیان می‌کند برای تعیین پیشرفت، تنها توجه به شاخص‌های اقتصادی مانند تولید ناخالص داخلی کافی نیست (Cummins, et al., 2003). در پژوهش پیش‌رو به منظور دستیابی به مدل مفهومی برای بررسی کیفیت زندگی در فرایند تصویب طرح‌های توسعه شهری از دو مبنا نظری استفاده شده است: مفهوم

تهیه طرح‌های توسعه شهری، یکی از شیوه‌های کاربست برنامه‌ریزی در ایران است. در آئین‌نامه نحوه بررسی و تصویب طرح‌های توسعه و عمران محلی، ناحیه‌ای، منطقه‌ای و ملی (مصوب ۱۳۷۸)، سیزده نوع طرح توسعه و عمران معرفی شده است. از منظر طرح‌های توسعه و عمران شهری، این سیزده نوع طرح را می‌توان به چهار طبقه طرح‌های توسعه و عمران فراشهری، شهری، روستایی و ویژه تقسیم کرد. در میان طرح‌های توسعه شهری، طرح جامع شهر از جهات مختلف اهمیت ویژه‌ای دارد. از جمله تعیین خط‌مشی‌ها و رویکردهای اصلی توسعه شهر در آینده، نگاه فراگیر و همه‌جانبه به مسائل شهری (کالبدی، عملکردی، حمل‌ونقلی، زیست‌محیطی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی)، چشم‌انداز بلندمدت، صحنه‌گذاری و تصویب طرح توسط بالاترین مرجع شهرسازی کشور؛ یعنی شورای عالی شهرسازی و معماری. تهیه، تصویب و اجرای طرح‌های توسعه شهری و از جمله طرح‌های توسعه و عمران شهری (جامع شهری) و تفصیلی، فرآیندی هزینه‌بر (به لحاظ زمانی، اقتصادی، نیروی انسانی و...) است که همواره از شرایط محیطی عام و خاص، شرایط زمانی و نظریه‌های برنامه‌ریزی شهری جهانی، تجارب گذشته و دیدگاه‌های مدیران و مشاوران تأثیر می‌پذیرد و اشکال متفاوتی از توسعه را رقم می‌زند. طرح جامع شهر بر اساس ضوابط و مقررات ملاک عمل در کشور، در دو مقیاس محلی (شامل کارگروه تخصصی امور زیربنایی و شهرسازی و شورای برنامه‌ریزی استان) و ملی (شامل کمیته فنی شورای عالی و شورای عالی شهرسازی و معماری) تصویب می‌شود. پژوهش‌های معدودی در کشور،

کیفیت زندگی در حوزه محتوایی و مفهوم برنامه‌ریزی طراحی محور در حوزه رویه‌ای.

بعد ماهوی؛ کیفیت زندگی

کیفیت زندگی موضوعی بین‌رشته‌ای و چندبعدی است. کیفیت زندگی از یک سو به حقایق عینی و خارجی زندگی فرد و از سوی دیگر به ادراکات درونی و ذهنی او وابسته است (لطفی، ۱۳۸۸). کامینز و همکاران (۱۹۹۷) بیان می‌کنند که کیفیت زندگی ترکیب پیچیده‌ای است که تعریفی واحد و یا شکل استاندارد از اندازه‌گیری ندارد؛ در نتیجه بررسی کیفیت زندگی از نظر ابعاد، شاخص‌های آن و وزن شاخص‌ها مورد بحث است (Veenhoven, 2007). کیفیت زندگی از یک شاخص اجتماعی-علمی (سنجش وضعیت مناطق و ایالت‌ها- واقع‌گرایانه) به سمت بررسی تجربیات ذهنی فردی (سنجش وضعیت افراد- ذهن‌گرایانه) توسعه یافته است (Rapley, 2003). در واقع در نتیجه تحقیقات طولانی و گسترده در این زمینه، دو رویکرد برای اندازه‌گیری کیفیت زندگی شناسایی شده است: اول عینیت‌گرا یا شاخص‌های اجتماعی و دوم بهزیستی ذهنیت‌گرا (Diener & Suh, 1997). درحالی‌که رویکرد عینی بر اندازه‌گیری واقعیت‌های «سخت» مانند درآمد یا مساحت واحد مسکونی تمرکز می‌کند، رویکرد ذهنی به موضوعات «نرم» مانند رضایت از درآمد و ادراک مسکن مربوط می‌شود (Veenhoven, 2007). در این خصوص دیدگاه کشورهای حوزه اسکاندیناوی در مورد مفهوم «جامعه خوب» بر شاخص‌های عینی کیفیت زندگی تمرکز دارد، درحالی‌که شاخص‌های ذهنی افراد در مدل‌های آمریکایی مورد توجه است (Rapley, 2003).

در منابع خارجی، در پژوهش‌های مختلف، به کیفیت زندگی در برنامه‌ریزی شهری توجه شده است. مارانس و استیمسون (۲۰۱۱) شاخص‌ها و روش تحلیل رابطه بین محیط شهری و کیفیت زندگی را بررسی کرده‌اند. کنت و تامسون (۲۰۱۴) محیط شهری را در خصوص دو مفهوم سلامت و کیفیت مطالعه کرده‌اند. آن‌ها پیشنهاد کردند که محیط ساخته‌شده می‌تواند از سه طریق به ارتقای سلامت کمک کند: ورزش، انسجام اجتماعی و دسترسی عادلانه به غذای سالم. فایفر و کلوتیر (۲۰۱۶) در مورد شادی محلات پژوهش و بررسی کرده‌اند. آن‌ها محرک‌های اصلی دستیابی به شادی در محله‌ها را در قالب دو دسته ارائه داده‌اند: فضاها، باز، طبیعی و سبز و طراحی شهری که تعامل اجتماعی و امنیت را تقویت می‌کند. وانگ و وانگ (۲۰۲۰) با ارائه شواهدی عملی و نظری بیان می‌کنند که چگونه زمینه جغرافیایی می‌تواند منجر به دستیابی به بهزیستی ذهنیت‌گرا شود. مورائیدیس (۲۰۱۸) یک چهارچوب مفهومی ارائه کرد که توضیح می‌دهد چگونه محیط ساخته‌شده در مقیاس همسایگی ممکن است بهزیستی ذهنیت‌گرا را از طریق چهار عامل تحت‌تأثیر قرار دهد: روابط اجتماعی، اوقات فراغت، سلامت و تجربه عاطفی. شکر و همکاران (۲۰۱۹) چهار عامل مشارکت، دسترسی، هویت و ایمن را به منظور دستیابی به بهزیستی ذهنیت‌گرا در سکونتگاه‌های انسانی پیشنهاد کردند. تن و همکاران (۲۰۲۱) سه اقدام را برای ارتقای سلامت از طریق توسعه پایدار شهری پیشنهاد کردند: برنامه‌ریزی یکپارچه، سیاست‌گذاری مبتنی بر شواهد، و نظارت بر اجرای سیاست‌ها. مورائیدیس (۲۰۲۱) مفهوم رفاه ذهنی را با تکیه بر هفت مسیر بررسی کرده است: سفر، اوقات فراغت، کار، روابط اجتماعی، رفاه مسکونی،

پاسخ‌های عاطفی و سلامتی. پوزوکیدو و چاتزیاناکا (۲۰۲۱) کیفیت‌های مرتبط با شهر پانزده دقیقه‌ای را در طرح‌های فیزیکی شهری بررسی کرده‌اند.

لطفی (۱۳۸۸) در منابع داخلی بیان می‌کند که کیفیت زندگی در دو مرحله در فرایند برنامه‌ریزی می‌بایست مورد توجه قرار گیرد: ۱. در مرحله چشم‌اندازسازی و ۲. در مرحله ارزیابی. رضوانی و همکاران (۱۳۸۸) کیفیت زندگی شهری در نورآباد لرستان را با استفاده از ترکیبی از شاخص‌های عینی و ذهنی مطالعه کرده‌اند. در کیفیت ذهنی، توسعه کالبدی، رضایت از امکانات، سرمایه اجتماعی، بهزیستی ذهنی، محیط محلی و آرامش شهری مورد بررسی قرار گرفته و کیفیت عینی شامل دسترسی به خدمات عمومی، فعالیت‌های فرهنگی، ورزشی، روابط اجتماعی، جمعیت‌شناختی، وضعیت اقتصادی و کیفیت مسکن است. فرجی و همکاران (۱۳۸۹) به تحلیل ابعاد کیفیت زندگی در ۲۵۳ ناحیه شهری ایران بر اساس الگوی موريس می‌پردازند. رضوانی و همکاران (۱۳۸۹) در پژوهش خود کیفیت زندگی فیروزآباد و صاحب را در فرایند تبدیل از روستا به شهر بررسی کرده‌اند. در این مطالعه ده قلمرو شامل کیفیت محیط، مسکن، آموزش، سلامت، بهزیستی فردی، مشارکت، تفریح و اوقات فراغت، اطلاعات و ارتباطات، کار، و درآمد و ثروت برای مطالعه کیفیت زندگی در ناحیه مورد مطالعه انتخاب شده است. حسنی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۵) در ارزیابی شاخص‌های کیفیت زندگی در محلات شهری حاجی‌آباد فارس چهار گروه شاخص اقتصادی، اجتماعی، خدماتی و کالبدی را بررسی کرده‌اند. لطف‌اللهیان و همکاران (۱۴۰۲) آینده‌نگری کیفیت زندگی شهری را از جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، کالبدی، ایمنی و امنیت، سلامت و بهداشت،

آموزشی، حمل‌ونقل و کیفیت زیست‌محیطی در دستور کار قرار داده‌اند.

سازمان‌های بین‌المللی، در تلاش برای رتبه‌بندی شهرها، به لحاظ کیفیت زندگی مطالعات مختلفی انجام داده‌اند (Khalil, 2012). نگاه مرسر به طبقه‌بندی کیفیت زیست واقع‌گرایانه و بی‌طرفانه است. در این روش طبقه‌بندی ۳۹ معیار در ده طبقه قرار گرفته‌اند. طبقه‌بندی مرسر از کیفیت زندگی شامل این موارد است: محیط اجتماعی و سیاسی، محیط اقتصادی، محیط اجتماعی-فرهنگی، ملاحظات سلامتی و درمانی، مدارس و آموزش، محیط طبیعی، خدمات عمومی و حمل‌ونقل، تفریح، کالاهای مصرفی، مسکن (Mercer, 2011). اکونومیست در شاخص کیفیت زندگی، هم از رویکرد ذهنیت‌گرا به‌منظور بررسی رضایت افراد در زندگی استفاده کرده و هم با رویکرد عینیت‌گرا کیفیت زندگی را در صد و یازده کشور و منطقه مورد مطالعه قرار داده است (The Economist Intelligence Unit, 2011). عوامل مرتبط با کیفیت زندگی در مطالعات اکونومیست شامل رفاه مادی، سلامت، امنیت و پایداری سیاسی، زندگی خانوادگی، زندگی اجتماعی، اقلیم و جغرافیا، امنیت شغلی، آزادی سیاسی و برابری جنسیتی است. در رتبه‌بندی کشوری، شاخص کیفیت زندگی دارای رویکردی عینیت‌گرا بوده و به دنبال کمی‌سازی کیفیت زیست ساکنان طبقه متوسط کشورهاست. این طبقه‌بندی شامل شش زیرشاخص است: سلامت، آموزش، ثروت، دموکراسی، صلح و محیط‌زیست (Nation Ranking, 2011). سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، با تأکید بر مفهوم «ابتکار زندگی بهتر»، به بررسی کیفیت زندگی در شهرها می‌پردازد. در ابتدای تشکیل OECD در سال ۱۹۶۱، تولید ناخالص داخلی عامل اندازه‌گیری

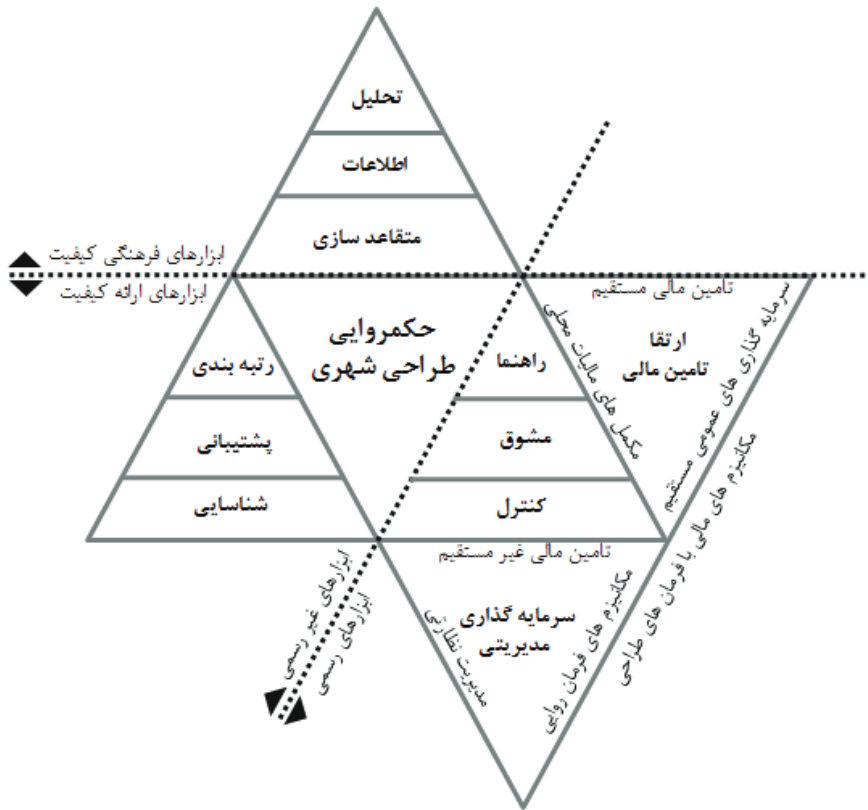
و تعیین پیشرفت‌های اجتماعی-اقتصادی کشورها بود. اما بعد از گذشت مدتی مشخص شد این عامل بیانگر بسیاری از کیفیات زندگی مانند امنیت، اوقات فراغت، توزیع درآمد و محیط پاک نیست. از حدود ده سال پیش، برای سنجش بهتر پیشرفت جوامع «ابتکار زندگی بهتر» با معرفی یازده بعد مورد استفاده قرار گرفت (OECD, 2011). سرفصل‌های آن شامل این موارد است: مسکن، درآمد، شغل، اجتماع، آموزش، محیط زیست، حکومت، سلامت، رضایت زندگی، امنیت، تعادل کار و زندگی.

بعد رویه‌ای: برنامه‌ریزی طراحی محور

در مورد توجه به مفهوم کیفیت در نظام برنامه‌ریزی شهری ایران علاوه بر توجه ماهوی به کیفیت زندگی، مسئله مقیاس برنامه‌ریزی و رابطه بین سطوح تهیه برنامه‌های توسعه نیز دارای اهمیت است. با عنایت به ورود مفهوم برنامه‌های ساختاری به نظام برنامه‌ریزی شهری ایران در دهه ۱۳۷۰، سلسله‌مراتب برنامه‌ریزی به‌عنوان یکی از ویژگی‌های این رویکرد در نظام شهرسازی ایران مورد توجه قرار گرفت (دانشور و بندرآباد، ۱۳۹۲). با الهام از این ایده، برنامه‌ریزی طراحی محور، رویکردی میانی در ایجاد ارتباط مقیاس‌های مختلف تهیه طرح‌های توسعه شهری است. عباس‌زادگان و رضوی (۱۳۸۵) بیان می‌کنند که در نظام طرح‌های توسعه شهری ایران، دو رویکرد طراحی محور و برنامه‌ریزانه در دو مقیاس مد نظر قرار می‌گیرد؛ به طوری که ابتدا پروژه‌های برنامه‌ریزی و پس از آن به‌ندرت پروژه‌های طراحی شهری تهیه می‌شود. این مسئله سبب شد تا نیاز به رویکردی مطرح شود که در آن فرایندی رفت‌وبرگشتی بین طراحی شهری و برنامه‌ریزی شهری، از مقیاس ملی تا محلی، ملاحظات

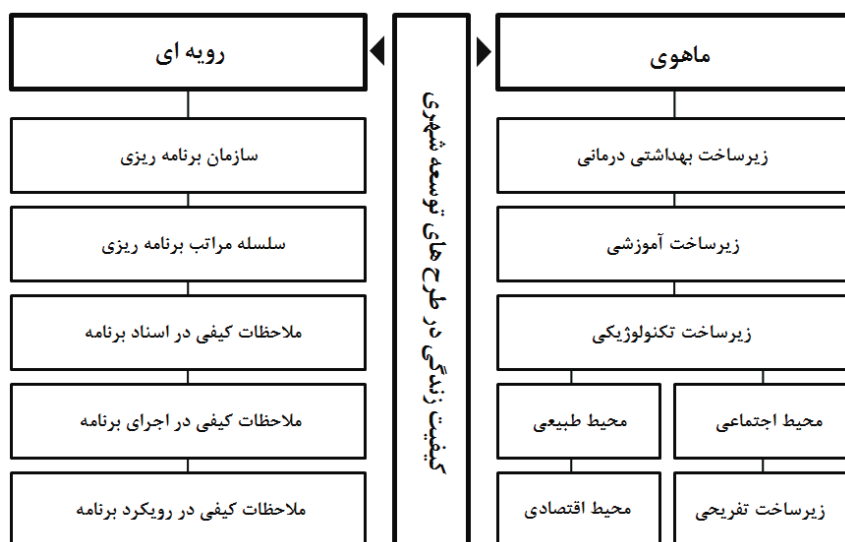
طراحانه را به موازات ملاحظات برنامه‌ریزانه مورد توجه قرار دهد. از این‌روست که رویکرد برنامه‌ریزی طراحی محور، به‌عنوان رویکردی میانی با تأکید بر ملاحظات برنامه‌ریزانه و طراحانه، در ایران مطرح شد (عباس‌زادگان، رضوی، ۱۳۸۵). رفیعیان و رضوی (۱۳۸۹) به نقل از (the Regions, Great Britain, Commission for Architecture, & the Built Environment, 2000) بیان می‌کنند که توجه به کیفیت محیط شهری به‌ویژه در فضاهای عمومی از تأکیدهای ویژه رویکرد برنامه‌ریزی طراحی محور است.

در خصوص این مفهوم برخی از پژوهش‌ها بر ضرورت توجه به ملاحظات کیفی محیط شهری در سطوح مختلف طرح‌های توسعه تأکید کرده‌اند (عباس‌زادگان، رضوی، ۱۳۸۵؛ شیعه و همکاران، ۱۳۹۴؛ سیدالحسینی و همکاران، ۱۳۹۱). برخی از مقالات، به سنجش این مؤلفه‌ها در محتوای طرح‌های توسعه در مقیاس خرد پرداخته‌اند (بهروزی و همکاران، ۱۴۰۱ الف و بهروز و همکاران، ۱۴۰۱ ب) و یا با استفاده از این رویکرد پیشنهادهایی ارائه کرده‌اند (رفیعیان و رضوی، ۱۳۸۸). در مورد شیوه تحقق برنامه‌ریزی طراحی محور در مطالعات داخلی عباس‌زادگان و رضوی (۱۳۸۵)، دستور کار توسعه را به‌عنوان حلقه اتصال برنامه‌ریزی و طراحی شهری مورد توجه قرار می‌دهند. رفیعیان و رضوی (۱۳۸۸)، اصول برنامه‌ریزی طراحی محور را به این شرح برمی‌شمارند: استوار بودن بر اهداف عملکردی؛ انعطاف‌پذیری ضوابط و مقررات؛ درک اهمیت عرصه‌های عمومی و ارتباط آن‌ها با هم؛ توجه به تراکم، اختلاط کاربری و معماری؛ اهمیت مطلوبیت کیفیت و فرم. سیدالحسینی و همکاران (۱۳۹۱) مؤلفه‌های اصلی را جهت اتخاذ رویکرد مناسب یکپارچه برنامه‌ریزی و طراحی شهری

شکل شماره ۱: ابزارهای حکمروایی شهری (Carmona, et al, 2023)

۱. وجود سطوح و سلسله مراتب مقیاس طراحی؛
  ۲. حضور اهداف و معیارهای طراحی شهری؛
  ۳. پشتیبانی از موضوعات طراحی شهری؛
  ۴. پیوندها و تعاملات حرفه‌ای و
  ۵. مشارکت‌پذیری عمومی طراحی شهری پیشنهاد داده‌اند.
  ۶. تدوین راهبرد؛
  ۷. مدل‌سازی و آماده‌سازی سند چهارچوب برنامه‌ریزی و طراحی شهری؛
  ۸. تخصیص منابع، ضوابط و الگوهای ارائه طرح؛
  ۹. پروژه‌ها و طراحی نقشه‌های پیشنهادی طرح؛
  ۱۰. اجرا و پایش.
- شایعه و همکاران (۱۳۹۴) بر ارائه مدلی از برنامه طراحی محور پرداخته‌اند که شامل مراحل زیر است:
۱. بیانیه طرح؛
  ۲. شناخت، سنجش و تحلیل داده‌ها؛
  ۳. تبیین فضایی و غیرفضایی تحلیل یکپارچه؛
  ۴. تبیین چشم‌انداز طرح/کار؛
- پانترو و کرمونا (۱۹۹۷)، در مطالعات بین‌المللی، به ضرورت حضور طراحی شهری در همه مقیاس‌ها توجه کرده‌اند و در پژوهش خود بیان می‌کنند که سیاست‌های طراحی شهری را باید به‌عنوان سلسله‌مراتبی در نظر گرفت که حیطه عملشان طیفی وسیع را در بر می‌گیرد.

شکل شماره ۲: مدل مفهومی پژوهش بر پایه مبانی نظری

است. کرمونا و همکاران ابزارهای حکمروایی طراحی شهری را با تأکید بر کشورهای اروپایی به شرح شکل شماره ۱ معرفی می کنند.

مدل مفهومی پژوهش

مدل مفهومی این پژوهش به لحاظ رویه ای از فرایندهای مطرح شده در برنامه ریزی طراحی محور و به لحاظ محتوایی از شاخص های ارائه شده در مفهوم کیفیت زندگی شهری استفاده کرده است (شکل شماره ۲).

روش پژوهش:

روش تحقیق در این پژوهش از نوع تحلیل محتواست. ابزار جمع آوری داده اسنادی و نمونه گیری به صورت تمام شماری صورت جلسات فرایند تصویب طرح جامع شهر مشهد در دو مقیاس ملی و محلی است. هدف از تحلیل محتوای متن، مصاحبه یا اسناد و... شناسایی اهداف، ارزش ها، فرهنگ و تمایلات نویسنده متن یا فرد مصاحبه شونده است (قائدی

کوان ۲۰۰۲) با تأکید بر بازیگران، چهارچوبی برای تمامی کسانی که به نوعی درگیر فرایند برنامه ریزی اند، ارائه می دهد. وی بر این باور است که از این طریق، در فرایند توسعه شهری برنامه ریزی طراحی محور در جامعه شهرسازی متداول خواهد شد. کرمونا و همکاران (۲۰۲۳) در کتاب حکمروایی طراحی شهری تأثیر مداخله مقامات محلی و دیگر ذی نفعان را در مفهوم و فرایند طراحی محیط مطالعه کرده اند. آن ها به ویژه بر تأثیر قدرت نرم بر کیفیت طراحی تأکید و تلاش می کنند تا به معرفی اهداف و ابزارهای ذی نفعان در فرایند تأثیرگذاری بر مفهوم کیفیت طراحی محیط شهری بپردازند. امری که با پژوهش حاضر از جهت تأکید بر مصوبات طرح جامع شهری به عنوان یکی از ابزارهای تأثیر بر مفهوم محقق شده از کیفیت زندگی مرتبط است. به عبارت دیگر به نظر می رسد محتوای درج شده در مصوبات یکی از ابزارهای تأثیر گروه های ذی نفع بر مفهوم کیفیت در طرح های توسعه شهری

«ستنی»، «هدایت‌شده» و «جامع» برای کاربرد تحلیل محتوا مطرح است. در رویکرد هدایت‌شده، اساس تحلیل را نظریه‌های موجود و یا نتایج پژوهش‌های پیشین به‌عنوان کدهای اولیه و راهنما تشکیل می‌دهند. در پژوهش حاضر، بر اساس همین رویکرد، با تکیه بر مفاهیم شناسایی‌شده در ادبیات نظری (در دو بعد محتوایی و رویه‌ای) کدهای ذیل این مفاهیم از داخل متن مصاحبه‌ها شناسایی شده است و سپس در مرحله بعد از تحلیل محتوای کمی استفاده شد. روش تحلیل محتوای کمی به شمارش فراوانی حضور یک واحد تحلیلی مانند یک واژه، یک اصطلاح و، در اشکال پیشرفته‌تر، یک مضمون در متن می‌پردازد. این عمل بر این فرض بنیان نهاده شده که فراوانی بیش‌تر یک واحد، نشانگر اهمیت و جایگاه آن در متن مورد نظر است (قائدی و گلشنی، ۱۳۹۵، ۶۶). بر اساس این تعریف در پژوهش پیشرو، مفاهیم شناسایی‌شده در متن مصوبات شمارش شدند تا میزان اهمیت آن‌ها با بررسی میزان تکرار آن‌ها قابل تفسیر باشد.

بحث:

تحلیل محتوای مصوبات ملی و محلی مرتبط با طرح جامع سوم شهر مشهد، در دوازده سرفصل بر اساس مدل مفهومی پژوهش صورت گرفت. به این منظور، ابتدا با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی هدایت و متن مصوبات با توجه به مدل مفهومی تحقیق کدگذاری شد. در مجموع بررسی‌ها ۱۰۳۴ کد ایجاد شد. در هیچ‌یک از مراجع تصویب به زیرساخت تکنولوژیکی مرتبط با توسعه شهری اشاره‌ای نشده است. همچنین در هیچ‌یک از مراجع تصویب موضوع ملاحظات کیفی در اجرای طرح مانند استفاده از مشارکت مردمی در فرایند اجرا مورد توجه نبوده است. در نتیجه دوازده

و گلشنی، ۱۳۹۵، ۶۱). طرح توسعه و عمران سوم شهر مشهد، یا به عبارت دیگر، تجدیدنظر طرح جامع مصوب دوم، در سال ۱۳۸۳ به مهندسان مشاور فرهنگ ابلاغ شد. طرح جامع شهر مشهد، با ادعای رویکرد راهبردی تهیه شده است و اما خروجی‌های اولیه طرح و سازوکار هدایت و راهبری آن از بسیاری جهات در ادامه تجربیات شهر تهران بوده است. قرارداد این طرح با سازمان مسکن و شهرسازی خراسان رضوی وقت منعقد شد. اما پس از انجام مطالعات یکپارچه با طرح مجموعه شهری مشهد و پیشرفت طرح در سال‌های ۸۶ - ۱۳۸۴، در اواسط سال ۱۳۸۶، نمایندگی تحویل‌گیری طرح جامع، از طرف اداره کل راه و شهرسازی به نهاد برنامه‌ریزی و مطالعات توسعه و عمران شهر مشهد تفویض شد. این طرح، به‌عنوان سومین طرح جامع شهر، در سال ۱۳۹۳ به تصویب شورای عالی معماری و شهرسازی ایران رسیده است و در سال ۱۳۹۶ توسط شهردار به زیرمجموعه‌های آن ابلاغ شد. در فرایند تصویب این طرح دوازده صورت‌جلسه کمیسیون تخصصی کارگروه، پنج صورت‌جلسه کارگروه، دو صورت‌جلسه شورای برنامه‌ریزی استان در مقیاس محلی، و دو صورت‌جلسه کمیته فنی و پنج صورت‌جلسه شورای عالی شهرسازی و معماری تنظیم شده است که مورد تحلیل محتوا قرار گرفت. ابزار تحلیل داده در این پژوهش تحلیل محتوای کیفی و کمی بوده است. به‌منظور انجام فرایند تحلیل محتوا از نسخه ۲۰۱۸ نرم‌افزار Maxqda استفاده شده است. تحلیل محتوای کیفی را می‌توان روش پژوهشی برای تفسیر ذهنی محتوایی داده‌های متنی از راه فرایندهای طبقه‌بندی نظام‌مند، کدبندی و تم‌سازی یا طراحی الگوهای شناخته شده دانست (قائدی و گلشنی، ۱۳۹۵، ۷۰). هم‌اکنون، سه رویکرد

جدول شماره ۱: فرایند تصویب سومین طرح توسعه و عمران شهر مشهد

مقیاس	مرجع بررسی و تصویب	تاریخ	موضوع
محلی	کمیسیون‌های تخصصی کارگروه	۱۳۸۹/۵/۲۷	نظام پایداری
		۱۳۸۹/۵/۲۸	شاخص‌های کمی (برنامه‌ریزی مسکن)
		۱۳۸۹/۶/۳	عرصه همگانی و سازمان بصری
		۱۳۸۹/۶/۴	حمل و نقل
		۱۳۸۹/۶/۱۷	شاخص‌های کمی
		۱۳۸۹/۶/۱۷	شاخص‌های کمی
		۱۳۸۹/۸/۱۸	شاخص‌های کمی
		۱۳۸۹/۸/۱۹	شاخص‌های کمی
		۱۳۸۹/۸/۲۵	شاخص‌های کمی (الگوی عملکرد و فعالیت)
	۱۳۸۹/۹/۱۵ و ۹/۱۳	شاخص‌های کمی (الگوی عملکرد و فعالیت) و محدوده	
	۱۳۸۹/۹/۲۳ و ۹/۲۰	تاسیسات و تجهیزات و حریم	
	کارگروه تخصصی امور زیربنایی	۱۳۸۹/۷/۵	تعیین فرایند بررسی طرح جامع در قالب چهار کمیسیون تخصصی
		۱۳۸۹/۹/۲۹	جمعیت، سرانه‌ها، توزیع تراکم و مکان‌گزینی کاربری‌های مقیاس شهر
۱۳۸۹/۱۰/۲۱		محدوده شهر	
۱۳۸۹/۱۲/۱۶		حریم شهر	
۱۳۹۲/۱۰/۸		تعیین تکلیف کاربری بخشی از اراضی آستان قدس در طرح جامع	
شورای برنامه‌ریزی استان	۱۳۸۹/۱۲/۲۵	بررسی کلیات طرح و منوط کردن تصمیم نهایی به ارائه نقشه محدوده و حریم	
	۱۳۹۳/۲/۱۳	تصویب طرح جامع در شورای برنامه‌ریزی استان	
ملی	کمیته فنی شماره ۱ شورای عالی	۱۳۹۳/۷/۲۷	کلیات و جمعیت، کاربری اراضی، پهنه‌های منفصل شهری، سند پهنه‌بندی حریم، روستاهای واقع در حریم، اراضی متعلقه آستان قدس رضوی، ضوابط و مقررات
		۱۳۹۳/۸/۲۰	کلیات طرح جامع و مسائل اصلی آن
	شورای عالی شهرسازی و معماری	۱۳۹۳/۸/۲۰	کلیات طرح جامع و مسائل اصلی آن
		۱۳۹۳/۴/۲۳	کلیات طرح جامع و مسائل اصلی آن
		۱۳۹۳/۹/۳	جمعیت، محدوده و حریم مشهد
		۱۳۹۳/۹/۱۷	حریم شهر
		۱۳۹۳/۱۰/۸	بافت پیرامون حرم مطهر و بافت تاریخی، کاربری اراضی، ضوابط و مقررات
		۱۳۹۳/۱۱/۲۰	بافت پیرامون حرم مطهر و بافت تاریخی
		۱۳۹۵/۳/۲۹	ابلاغ طرح توسط شورای عالی
		۱۳۹۵/۴/۳	ابلاغ طرح توسط استاندار
۱۳۹۶/۱۰/۲۴	ابلاغ طرح توسط شهردار		

جدول شماره ۳: فراوانی کدهای ذیل ابعاد مفهوم کیفیت زندگی

درصد	فراوانی	ابعاد مفهوم کیفیت زندگی در فرایند تصویب طرح جامع	
۱,۳۵	۱۴	زیرساخت بهداشتی-درمانی	ماهوی
۰,۲۹	۳	زیرساخت تفریحی	
۱,۴۵	۱۵	زیرساخت آموزشی	
۴,۳۵	۴۵	محیط طبیعی	
۴,۱۶	۴۳	محیط اجتماعی	
۷,۱۶	۷۴	محیط اقتصادی	
۱۸,۷۶	۱۹۴	جمع نشانه‌های ماهوی	
۳,۳۸	۳۵	ملاحظات کیفی در رویکرد برنامه‌ریزی	رویه‌ای
۲۶,۲۱	۲۷۱	ملاحظات کیفی در اسناد برنامه‌ریزی	
۳۴,۰۴	۳۵۲	سازمان برنامه‌ریزی	
۱۷,۶۰	۱۸۲	سلسله‌مراتب برنامه‌ریزی	
۸۱,۲۳	۸۴۰	جمع نشانه‌های رویه‌ای	
۱۰۰	۱۰۳۴	جمع	

مصوبات طرح جامع سوم شهر مشهد داشته است. در مجموع مصوبات، توجه به ابعاد رویه‌ای کیفیت زندگی از ابعاد ماهوی آن بیشتر بوده است (جدول شماره ۳). ابر واژگانی کدهای مرتبط با کیفیت زندگی در فرایند تصویب طرح جامع نشان می‌دهد که طرح‌های مصوب قبلی پرتکرارترین نشانه مورد توجه در متن مصوبات بوده است. این امر عمدتاً در قالب ارجاع به یافته‌های طرح‌های مصوب قبلی صورت پذیرفته است. بعد از آن اشاره به تصمیمات ارگان‌ها و نهادهای مرکزی (ملی) در فرایند تصویب مورد تأکید و توجه بوده است. برنامه‌ریزی مسکن، محدوده‌تامن (بافت پیرامونی حرم مطهر رضوی)، آستان قدس و مسکن و شهرسازی از دیگر کدهای پرتکرار در فرایند تصویب طرح جامع شهر مشهد بوده است.

سرفصل معرفی شده در مدل مفهومی، به ده بعد بر اساس داده‌های میدانی در شهر مشهد (جدول شماره ۳) کاهش یافته است. از سوی دیگر، با استفاده از روش تحلیل محتوای کمی، از در حوزه‌های مختلف مورد بررسی، شدت و اهمیت هر یک از ابعاد شناسایی شده مورد بررسی قرار گرفته است. بر این اساس، سازمان برنامه‌ریزی طرح با ۳۵۲ کد و ملاحظات کیفی در اسناد برنامه با ۲۷۱ کد به ترتیب با ۳۴,۰۴ (سی و چهار ممیز چهارصدم) درصد و ۲۶,۲۱ (بیست و شش ممیز بیست و یک صدم) درصد بیشترین میزان توجهات را در فرایند تصویب طرح جامع شهر مشهد به خود جلب کرده‌اند. همچنین زیرساخت‌های تفریحی با سه کد و ۰,۲۹ درصد از مجموع کدها، کمترین میزان ارجاع را در

شکل شماره ۳: ابر واژگان کدها

بیانگر تأکید فرایند تصویب بر گزارش‌های نهایی (و نه فرایند دستیابی به آن) است. ملاحظات کیفی در اسناد برنامه‌ریزی شامل کدهای ضوابط و مقررات، بافت‌های ویژه، نظام بصری ادراکی، نظام عرصه‌های همگانی، نظام دسترسی و شناخت شهر است. در این میان ضوابط و مقررات با ۶۷ فراوانی دارای بیشترین تأکیدها بوده است. بیشترین وابستگی بین ملاحظات کیفی در اسناد برنامه و سازمان برنامه‌ریزی در تحلیل محتوای متن مصوبات طرح جامع سوم شهر مشهد بر اساس جدول شماره ۵ مشاهده می‌شود.

نکته واجد اهمیت مرتبط با تحلیل محتوای مصوبات طرح جامع شهر مشهد، تفاوت در موضوعات مهم هریک از مراجع تصویب است. در مجموع کارگروه امور زیربنایی با پنج مصوبه و ۳۳۸ کد دارای بیشترین سهم و شورای برنامه‌ریزی استان با دو مصوبه و ۳۶ کد دارای کمترین سهم در کدهای استخراج شده بودند. در کمیسیون تخصصی کارگروه امور زیربنایی ملاحظات کیفی در اسناد برنامه دارای بیشترین اهمیت و زیرساخت‌های بهداشتی-درمانی از نگاه این مرجع

در میان مؤلفه‌های پرتکرار مرتبط با کیفیت زندگی در فرایند تصویب طرح جامع شهر مشهد، بیشترین میزان اهمیت را سازمان برنامه‌ریزی داشته است. این مؤلفه بر اساس تحلیل محتوای متن مصوبات دارای کدهای مشاور تهیه‌کننده طرح، مسکن و شهرسازی، نهاد مطالعات، آستان قدس رضوی، استانداری، شهرداری، شورای اسلامی شهر، ارگان‌های مرکزی و سایر سازمان‌ها بوده است. در میان کدهای یافت‌شده، ارگان‌های مرکزی و مسکن و شهرسازی با ۲۹ و ۲۶ فراوانی به ترتیب دارای بیشترین تکرار بوده‌اند. همچنین شورای اسلامی شهر با فراوانی پنج، کمترین میزان ارجاعات را در فرایند تصویب داشته است. همان‌طور که در جدول زیر مشخص است، سازمان برنامه‌ریزی بیشترین وابستگی را با ملاحظات کیفی در اسناد برنامه‌ریزی، به‌ویژه در خصوص ارگان‌های مرکزی، داشته است؛ به عبارت دیگر اهمیت نهادهای ملی و مرکزی در فرایند تصویب شهر مشهد با تأکید بر اسناد توسعه قابل توجه است.

توجه به مؤلفه ملاحظات کیفی در اسناد برنامه

جدول شماره ۴: ارتباط کدها با سازمان برنامه ریزی

Code System	سازمان برنامه ریزی	سایر سازمان ها	مشاور	مسکن و شهرسازی	نهاد مطابقت	استان قدس	استان قزوین	شهروداری	شهر	شورای اسلامی شهر	شورای مرکزی	SUM
زیرساخت بهداشتی درمانی												۲
زیرساخت تفریحی												۱
زیرساخت آموزشی												۳
ملاحظات کیفی در رویکرد برنامه												۹
ملاحظات کیفی در اسناد برنامه												۳۹
سازمان برنامه ریزی	۲۲	۱۹	۲۶	۶	۱۰	۱۲	۱۵	۵				۱۵۹
محیط طبیعی												۱
محیط اجتماعی												۳
محیط اقتصادی												۳
سلسله مراتب برنامه ریزی												۱۷
SUM												۱۵۹

جدول شماره ۵: ارتباط کدها با ملاحظات کیفی در اسناد برنامه

Code System	ملاحظات کیفی در اسناد برنامه	شناخت شهر	نظام دسترسی	نظام عرضه های همگانی	نظام بصری، ادراکی	بافت های ویژه	ضوابط و مقررات	SUM
زیرساخت بهداشتی درمانی								۱
زیرساخت تفریحی								۱
زیرساخت آموزشی								۳
ملاحظات کیفی در رویکرد برنامه								۴
ملاحظات کیفی در اسناد برنامه	۶۴							۶۴
سازمان برنامه ریزی	۱۸							۱۸
محیط طبیعی								۱
محیط اجتماعی								۳
محیط اقتصادی								۴
سلسله مراتب برنامه ریزی								۱۰
SUM		۱۹	۳	۱۳	۷		۶۷	۱۱۰

جدول شماره ۵: فراوانی کدها در هر سطح از فرایند تصویب

	کمیسیون تخصصی	کارگروه	شورای برنامه ریزی	کمیته فنی	شورایعالی	Total
زیرساخت بهداشتی درمانی	۱	۱۰		۱	۲	۱۴
زیرساخت تفریحی	۳					۳
زیرساخت آموزشی	۴	۸		۱	۲	۱۵
ملاحظات کیفی در رویکرد برنامه	۱۶	۹	۳	۲	۵	۳۵
ملاحظات کیفی در اسناد برنامه	۵۷	۳۲	۴	۱۱۳	۶۵	۲۷۱
سازمان برنامه ریزی	۴۰	۱۱۷	۲۷	۶۴	۱۰۴	۳۵۲
محیط طبیعی	۲۹	۴		۷	۵	۴۵
محیط اجتماعی	۱۶	۷	۲	۱۱	۷	۴۳
محیط اقتصادی	۲۲	۲۸		۱۲	۲	۷۴
سلسله مراتب برنامه ریزی	۲۲	۱۱۳		۱۹	۱۸	۱۸۲
SUM	۲۲۰	۲۲۸	۲۶	۲۲۰	۲۱۰	۱,۰۲۴
# N = Documents	11 (۴۰.۷%)	5 (۱۸.۵%)	2 (۷.۴%)	2 (۷.۴%)	7 (۲۵.۹%)	27 (۱۰۰.۰%)

سوم تنظیم نشده است. در کمیته فنی شورای عالی ملاحظات کیفی در اسناد برنامه از بیشترین توجه برخوردار بوده است، در صورتی که در این جلسات به زیرساخت های بهداشتی، درمانی، آموزشی و تفریحی پرداخته نشده است. در شورای عالی شهرسازی و معماری سازمان برنامه دارای بیشترین اهمیت و زیرساخت های خدمات عمومی و محیط اقتصادی دارای کمترین اهمیت بوده اند. در مجموع، در مقیاس محلی، سازمان برنامه دارای

تصویب دارای کمترین اهمیت بودند. در کارگروه امور زیربنایی استان، سازمان برنامه ریزی (با ۱۱۷ کد) و سلسله مراتب برنامه ریزی (با ۱۱۳ کد) دارای بیشترین اهمیت و زیرساخت های تفریحی فاقد موضوعیت بوده است. سازمان برنامه ریزی مهم ترین موضوع مورد توجه شورای برنامه ریزی استان بوده است. در این شورا در خصوص زیرساخت های بهداشتی، درمانی، تفریحی، آموزشی، محیط طبیعی، محیط اقتصادی و سلسله مراتب برنامه ریزی مصوبه ای در طرح جامع

جدول شماره ۴: فراوانی کدها در مقیاس ملی و محلی فرایند تصویب

ملی		محلی		ابعاد مفهوم کیفیت زندگی در فرایند تصویب طرح جامع	
درصد	فراوانی کد	درصد	فراوانی کد		
۰.۶۸	۳	۱.۸۵	۱۱	زیرساخت بهداشتی-درمانی	ماهوی
۰.۰۰	۰	۰.۵۱	۳	زیرساخت تفریحی	
۰.۶۸	۳	۲.۰۲	۱۲	زیرساخت آموزشی	
۲.۷۳	۱۲	۵.۵۶	۳۳	محیط طبیعی	
۴.۰۹	۱۸	۴.۲۱	۲۵	محیط اجتماعی	
۳.۱۸	۱۴	۱۰.۱۰	۶۰	محیط اقتصادی	
۱۱.۳۶	۵۰	۲۴.۲۴	۱۴۴	جمع نشانه‌های ماهوی	
۱.۵۹	۷	۴.۷۱	۲۸	ملاحظات کیفی در رویکرد برنامه‌ریزی	رویه‌ای
۴۰.۴۵	۱۷۸	۱۵.۶۶	۹۳	ملاحظات کیفی در اسناد برنامه‌ریزی	
۳۸.۱۸	۱۶۸	۳۰.۹۸	۱۸۴	سازمان برنامه‌ریزی	
۸.۴۱	۳۷	۲۴.۴۱	۱۴۵	سلسله‌مراتب برنامه‌ریزی	
۸۸.۶۳	۳۹۰	۷۵.۷۵	۴۵۰	جمع نشانه‌های رویه‌ای	
۱۰۰	۴۴۰	۱۰۰	۵۹۴	جمع	

ملی بوده است. همچنین هم در مقیاس ملی و هم در مقیاس محلی به ابعاد رویه‌ای کیفیت زندگی بسیار بیشتر از ابعاد ماهوی آن پرداخته شده است. براساس تحلیل محتوای مصوبات طرح جامع سوم شهر مشهد، مؤلفه‌های کیفیت زندگی در طرح جامع سوم شهر مشهد به شرح شکل شماره ۳ است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود در این دیاگرام، مؤلفه‌های کیفیت زندگی شامل زیرساخت‌های بهداشتی-درمانی، زیرساخت‌های تفریحی، زیرساخت‌های آموزشی، ملاحظات کیفی در رویکرد برنامه‌ریزی، ملاحظات کیفی در اسناد برنامه‌ریزی، سازمان برنامه‌ریزی، محیط طبیعی، محیط اجتماعی، محیط اقتصادی و سلسله‌مراتب برنامه‌ریزی است.

مهم‌ترین اهمیت در میان کدهای استخراج شده بوده است، درحالی‌که در مقیاس ملی ملاحظات کیفی به اسناد برنامه، در میان انواع وجوه کیفیت زندگی، در فرایند تصویب مورد تأکید قرار گرفته است. در هر دو مقیاس زیرساخت‌های تفریحی، دارای کمترین تواتر در کدهای به‌دست‌آمده بوده‌اند. ملاحظات کیفی در رویکرد برنامه‌ریزی در مقیاس کیفی تقریباً دو برابر مقیاس ملی مورد تأکید بوده است. همچنین میزان تأکید بر ملاحظات اقتصادی در مقیاس محلی حدود سه برابر مقیاس ملی است که بیانگر دغدغه‌های اقتصادی در فرایند تهیه طرح در مقیاس محلی است. زیرساخت‌های آموزشی نیز در مقیاس محلی چهار برابر بیشتر از مقیاس ملی مورد توجه بوده است. در مقیاس محلی درصد توجه به ابعاد ماهوی کیفیت زندگی در برنامه‌ریزی شهری حدوداً دو برابر مقیاس

برنامه‌ریزی مورد توجه بوده است.

ماهوی کیفیت زندگی در فرایند تصویب طرح‌های توسعه شهری پیشنهاد می‌شود. همچنین با عنایت به توجه کمتر به ابعاد ماهوی کیفیت زندگی در مقیاس ملی نسبت به مقیاس محلی پیشنهاد می‌شود، در مقیاس ملی زیرساخت‌های درمانی، آموزشی، تفریحی و محیط اجتماعی، اقتصادی و طبیعی مورد توجه ویژه مسئولان امر قرار گیرد. در دو سطح ملی و محلی زیرساخت‌های تکنولوژیکی مورد توجه نبوده است که با عنایت به ضرورت توجه به موضوع در عصر حاضر پیشنهاد می‌شود بازنگری اساسی‌ای در محتوای مورد توجه در جلسات تصویب طرح انجام پذیرد. همچنین ملاحظات کیفی در فرایند اجرای طرح مؤلفه رویه‌ای است که در مطالعات نظری عمدتاً با تأکید بر مشارکت مردمی و نهادسازی مورد بحث قرار گرفته بود. خلاء این مؤلفه در فرایند تصویب طرح در پژوهش‌های آتی باید مورد مطالعه دقیق‌تر قرار گیرد.

تقدیر و تشکر:

این مقاله حاصل طرح پژوهشی است که با موضوع شناسایی، مستندسازی، انتشار و توسعه دانش طرح جامع و طرح‌های تفصیلی توسط دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد برای شهرداری مشهد صورت پذیرفته است. از حمایت‌های شهرداری مشهد در انجام این طرح قدردانی می‌شود.

منابع:

1. ابراهیم‌زاده، عیسی، اسدیان، مرتضی، واعظ طبسی، علی، و یاری قلی، وحید. (۱۳۹۷). ارزیابی تطبیقی بر مصوبات شورای اسلامی شهرها در حوزه‌های مختلف شهری (مطالعه موردی: شهر کاشمر). مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی، ۱۳(۴)، ۸۵۷-۸۷۲.

بررسی مصوبات طرح جامع سوم شهر مشهد نشان داد در میان ۱۰۳۴ کد شناسایی‌شده، ۸۱،۲۳ درصد کدهای شناسایی‌شده رویه‌ای و ۱۸،۷۶ درصد ماهوی بوده‌اند. در صورت‌جلسات تصویب طرح به سازمان برنامه‌ریزی با ۳۴،۰۴ درصد بیشترین میزان توجه صورت گرفته، اما به زیرساخت تکنولوژیکی و ملاحظات کیفی در اجرای برنامه پرداخته نشده است. در میان تمامی کدهای شناسایی‌شده بر اساس ابر واژگانی، طرح‌های مصوب قبلی پرتکرارترین نشانه و بعد از آن اشاره به تصمیمات ارگان‌ها و نهادهای مرکزی (ملی) در فرایند تصویب مورد تأکید و توجه بوده است. بعد از آن برنامه‌ریزی مسکن، محدوده‌نامن (بافت پیرامونی حرم مطهر رضوی)، آستان قدس و مسکن و شهرسازی از دیگر کدهای پرتکرار بوده‌اند. بر اساس یافته‌های پژوهش در صورت‌جلسات مقیاس محلی (شامل صورت‌جلسات کمیسیون تخصصی کارگروه، کارگروه امور زیربنایی و شهرسازی و شورای برنامه‌ریزی استان) و مقیاس ملی (کمیته فنی شورای عالی شهرسازی و معماری و شورای عالی شهرسازی و معماری)، سازمان برنامه مهم‌ترین مؤلفه در مقیاس محلی بوده است. اما در مقیاس ملی، بیش از هم، بر ملاحظات کیفی به اسناد برنامه تأکید شده است. در هر دو مقیاس زیرساخت‌های تفریحی دارای کمترین اهمیت بوده است. در مقیاس محلی درصد توجه به ابعاد ماهوی کیفیت زندگی در برنامه‌ریزی شهری تقریباً دو برابر مقیاس ملی بوده است. همچنین هم در مقیاس ملی و هم در مقیاس محلی به ابعاد رویه‌ای کیفیت زندگی بسیار بیشتر از ابعاد ماهوی آن پرداخته شده است. بر پایه یافته‌های این پژوهش توجه ویژه به ابعاد

۲. بهروزی، مریم، ماجدی، حمید، و سعیده زرآبادی، زهرا سادات. (۱۴۰۱الف). تبیین معیارهای ارتقای حس دلبستگی به مکان با رویکرد برنامه‌ریزی طراحی محور (شهر پرنده). اقتصاد و برنامه‌ریزی شهری، ۳(۴)، ۵۲-۶۳. doi: 10.22034/uep.2022.365320.1287
۳. بهروزی، مریم، ماجدی، حمید، و سعیده زرآبادی، زهرا سادات. (۱۴۰۱ب). شناسایی عوامل تأثیرگذار بر ارتقای حس دلبستگی به مکان با تأکید بر رویکرد برنامه‌ریزی طراحی محور. فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۲(۴۸)، ۱۰۸-۱۲۴. doi: 10.22034/۱۰۸-۱۲۴. jgeoq.2022.339181.3670
۴. حسنی‌نژاد، آسیه، مسیبی، سمانه، و حسنی‌نژاد، اردلان. (۱۳۹۵). ارزیابی و سنجش شاخص‌های کیفیت زندگی در محلات شهری (مطالعه موردی: حاجی‌آباد فارس). جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، ۱۴(۱)، ۱۶۵-۱۸۴. doi: 10.22026/geography.v14i1.42347
۵. دانشور، مریم، علیرضا، بندرآباد. (۱۳۹۲). بررسی انطباق طرح‌های توسعه و عمران جدید کشور با ویژگی‌های طرح ساختاری راهبردی (مطالعه موردی: طرح توسعه و عمران شهر مشهد). هویت شهر، ۷(۱۴)، ۸۳-۹۲.
۶. رفیعیان مجتبی، رضوی حامده. (۱۳۸۹). ارتقای کیفیت محیط شهری با استفاده از رویکرد برنامه‌ریزی طراحی محور: (تاثیر شهر و پهنه پیرامون). برنامه‌ریزی و آمایش فضا، ۱۴ (۲): ۲۶۹-۲۸۷.
۷. رضوانی، محمدرضا، منصوریان، حسین، و احمدی، فاطمه. (۱۳۸۹). ارتقای روستاها به شهر و نقش آن در بهبود کیفیت زندگی ساکنان محلی (مطالعه موردی: شهرهای فیروزآباد و صاحب در استان‌های لرستان و کردستان). پژوهش‌های روستائی، ۱(۱)، ۳۳-۶۵.
۸. رضوانی، محمدرضا، منصوریان، حسین، و ستاری، محمدحسین. (۱۳۸۸). توسعه و سنجش شاخص‌های کیفیت زندگی شهری. مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای
- (توقف انتشار)، ۱(۲)، ۸۷-۱۱۰.
۹. روستا، مریم، و قاسم پور، محمود. (۱۳۹۷). بررسی جایگاه «طراحی شهری» در قوانین شهرسازی ایران (تحلیل محتوای مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری ایران از سال ۱۳۴۳ تا ۱۳۹۵ ه.ش.). دانش شهرسازی، ۲(۲)، ۱۹-۳۲. doi: 10.22124/۱۹-۳۲.upk.2018.10220.1074
۱۰. عباس‌زادگان، مصطفی، و رضوی، حامده. (۱۳۸۵). اتخاذ رویکردی نوین برای طرح‌های توسعه شهری. هنرهای زیبا، ۲۸(۲۸).
۱۱. سیدالحسینی، سید مسلم، حبیب، فرح، و ماجدی، حمید. (۱۳۹۱). رویکرد تعاملی سطوح و مقیاس طراحی شهری در فرآیند برنامه‌ریزی. باغ نظر، ۹(۲۲)، ۴۵-۵۴.
۱۲. شیعه، اسماعیل، حبیبی، کیومرث، و سعیدی، مهدی. (۱۳۹۴). برنامه‌ریزی طراحی محور به عنوان رویکردی نوین در شهرسازی. باغ نظر، ۱۲(۳۵)، ۳-۱۴.
۱۳. فرجی ملائی، امین، عظیمی، آزاده، و زیاری، کرامت اله. (۱۳۸۹). تحلیل ابعاد کیفیت زندگی در نواحی شهری ایران. فصلنامه علمی پژوهشی پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۲(۱)، ۱-۱۶.
۱۴. قائدی، محمدرضا، و گلشنی، علیرضا. (۱۳۹۵). روش تحلیل محتوا از کمی‌گرایی تا کیفی‌گرایی. فصلنامه علمی روش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی، ۷(۲۳)، ۵۷-۸۲.
۱۵. لطف‌اللهیان، حمید، غفاری گیلاننده، عطا، و یزدانی، محمد حسن. (۱۴۰۲). تعیین راهبردهای مؤثر جهت ارتقای کیفیت زندگی شهری با رویکرد آینده‌نگری (مورد مطالعه: شهر اردبیل). جغرافیا (فصلنامه علمی انجمن جغرافیایی ایران)، ۲۱(۷۶)، ۸۳-۱۳۰.
۱۶. لطفی، صدیقه. (۱۳۸۸). مفهوم کیفیت زندگی شهری: تعاریف، ابعاد و سنجش آن در برنامه‌ریزی شهری، نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی (جغرافیای انسانی). ۱(۴)، ۶۵-۸۰.
17. Carmona, M., Bento, J., & Gabrieli, T.

26. Mouratidis, K. (2018). Rethinking how built environments influence subjective well-being: A new conceptual framework. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 11(1), 24-40.
27. Mouratidis, K. (2021). Urban planning and quality of life: A review of pathways linking the built environment to subjective well-being. *Cities*, 115, 103229.
28. Nation Ranking. (2011, March). Quality of life index 2011 rankings.
29. Organization for Economic Cooperation and Development (OECD). (2011). Better Life Initiative Executive Summary.
30. Pfeiffer, D., & Cloutier, S. (2016). Planning for happy neighborhoods. *Journal of the American planning association*, 82(3), 267-279.
31. Pozoukidou, G., & Chatziyiannaki, Z. (2021). 15-Minute City: Decomposing the new urban planning utopia. *Sustainability*, 13(2), 928.
32. Punter, J., & Carmona, M. (1997). *The design dimension of planning: theory, content, and best practice for design policies*. Taylor & Francis.
33. Rapley, M. (2003). Quality of life research: A critical introduction Sage.
34. Shekhar, H., Schmidt, A. J., & Wehling, H. W. (2019). Exploring wellbeing in human settlements-A spatial planning perspective. *Habitat International*, 87, 66-74.
35. The Economist Intelligence Unit. (2011). A summary of the liveability ranking and overview. The Economist Intelligence Unit.
- (2023). *Urban Design Governance: Soft Powers and the European Experience*. UCL Press.
18. Cowan, R. (2002). *Urban Design Guidance: urban design frameworks, development briefs and master plans*. Thomas Telford.
19. Cummins, R. A., Eckersley, R., Pallant, J., Van Vugt, J., & Misajon, R. (2003). Developing a national index of subjective wellbeing: The Australian Unity Wellbeing Index. *Social indicators research*, 64, 159-190.
20. Cummins, R. A., McCabe, M. P., Romeo, Y., Reid, S., & Waters, L. (1997). An initial evaluation of the comprehensive quality of life scale--intellectual disability. *International Journal of Disability, Development and Education*, 44(1), 7-19.
21. Diener, E., & Suh, E. (1997). Measuring quality of life: Economic, social, and subjective indicators. *Social indicators research*, 40, 189-216.
22. Kent, J. L., & Thompson, S. (2014). The three domains of urban planning for health and well-being. *Journal of planning literature*, 29(3), 239-256.
23. Khalil, H. A. E. E. (2012). Enhancing quality of life through strategic urban planning. *Sustainable cities and society*, 5, 77-86.
24. Marans, R. W., & Stimson, R. J. (Eds.). (2011). *Investigating quality of urban life: Theory, methods, and empirical research* (Vol. 45). Springer Science & Business Media.
25. Mercer. (2011). Quality of living survey highlights – Defining ‘quality of living’.

36. the Regions, Great Britain. Commission for Architecture, & the Built Environment. (2000). *By design: Urban design in the planning system: Towards better practice*. Thomas Telford.
37. Tonne, C., Adair, L., Adlakha, D., Anguelovski, I., Belesova, K., Berger, M., ... & Adli, M. (2021). Defining pathways to healthy sustainable urban development. *Environment international*, 146, 106236.
38. Veenhoven, R. (2007). Subjective measures of well-being. In *Human well-being: Concept and measurement* (pp. 214-239). London: Palgrave Macmillan UK.
39. Wang, F., & Wang, D. (2020). Changes in residential satisfaction after home relocation: A longitudinal study in Beijing, China. *Urban Studies*, 57(3), 583-601.